

DERLEME

**PANDEMİ SÜRECİNDE MOBBİNGİN SİBER MOBBİNGE
DÖNÜŞMESİ VE ETKİLERİ***

Funda DOĞAN**

ÖZ

Mobbingin olumsuz etkileri iyi bilinmektedir. Olumsuz davranışlara teknolojinin aracılık ettiği siber mobbing olarak adlandırılan ve hayatımıza pandemi süreci ile birlikte çok daha etkin bir şekilde girmiş konsept hakkında ise daha az şey bilinmektedir. Pandemi ile birlikte çalışanlar ofiste tam zamanlı çalışmıyor olsalar da, çalışan ilişkileri hala devam etmektedir. Bu, İK departmanlarını uzaktan çalışma modelini benimsemeye teşvik etmiştir. Sanal/Uzaktan çalışma, işletmelerin mümkün olduğu kadar normal bir şekilde devam etmelerini sağlarken, bu yeni çalışma modelinin bazı çalışanların kendilerini daha izole hissetmelerine ve bazılarının zihinsel sağlıklarıyla baş etme mücadelesine yol açması doğaldır. İşin ve eğitimin evden sanal iletişim araçları üzerinden yapılmaya başlaması ile birlikte mobbing kavramı da siber mobbinge dönüşmüştür. Bu çalışmada, pandemi sürecinde yaşanan bu mobbing dönüşümünün etkileri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, pandemi süreci, siber mobbing.

TRANSFORMATION OF MOBBING TO CYBER MOBBING AND ITS EFFECTS IN THE PANDEMIC PROCESS

ABSTRACT

The negative effects of mobbing are well known. Less is known about the concept called cyber mobbing, where negative behaviors are mediated by technology, and which has entered our lives much more effectively with the pandemic process. Even though those who work with the pandemic are not working full time in the office, employee relations still continue. This has encouraged HR departments to adopt the remote working model. While Virtual/Remote work allows businesses to continue as normally as possible, it is natural that this new work model will leave some employees feeling more isolated and others struggling to cope with their mental health. With the beginning of work from home and distant education via virtual communication tools, the concept of mobbing has turned into cyber mobbing. In this study, the effects of this mobbing transformation experienced during the pandemic process will be examined.

Keywords: Mobbing, pandemic process, cyber-mobbing.

*Bu çalışma, 11-13 Ekim 2021 tarihlerinde Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde gerçekleştirilen 1.Uluslararası Şiddet ve Şiddeti Önleme Kongresi'nde "Pandemi Sürecinde Mobbingin Siber Mobbinge Dönüşmesi ve Etkileri" başlığıyla özet bildiri olarak sunulmuştur.

**İstanbul Aydın Üniversitesi İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi fundogan@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8887-0411>

Geliş tarihi:12.03.2022 Kabul tarihi:12.04.2022

1.GİRİŞ

Mobbingin hedef kişiler, bu şahit olan kişiler ve kuruluşlar üzerinde ciddi olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Hedef kişiler ve buna tanık olanlar stres, kaygı ve kötü fiziksel ve zihinsel sağlıksal durumlarla karşılaşmakta (1) ve bu etkiler zamanla devam etmektedir. Mobbing davranışı hastalık, damgalanma, mağduriyet veya itibarın zedelenmesi nedeniyle çalışma hayatından dışlanma riskini hedefler (2). Failler işveren kaynaklarını kullandığı ve iş dışı faaliyetlere zaman harcadığı için kuruluşlar düşük çalışan üretkenliği yaşar ve hedef kişiler ve buna şahit olanlar daha az verimli çalışır, daha fazla izin alır, kuruluşa daha az bağlı hisseder. Mobbingin yol açtığı ciddi sorunlara rağmen, kuruluşlar bununla başa çıkmakta zorlanmaktadır. Politikalar, kurallar ve yönergeler gerekli olmakla birlikte, bunlar nadiren yeterlidir: iyi rol modeller, etkili insan kaynakları sistemleri, kararlı liderlik ve iyi bir işyeri kültürü de bu karmaşık psikososyal sorunla mücadele için gereklidir.

Çalışma hayatının yanısıra, eğitimin de pandemi sürecinde uzaktan eğitim şeklinde devam etmesi ile birlikte okullarda görülen yaşlılar arası yaşanan mobbing davranışları da siber mobbinge dönüşmüştür. Hem kurban hem de saldırgan olarak mobbinge karışan gençlerin depresyon (3), kaygı (4) ve intihar düşünceleri ve davranışları yaşama olasılıkları, buna maruz kalmayan akranlarına göre daha yüksektir. Siber mobbing, intihar düşüncesiyle yüz yüze akran mağduriyetine göre daha güçlü bir

Siber Mobbing

ilişkiye sahiptir (5). Mobbingin olumsuz etkileri, istismar durduktan sonra bile devam eder ve yetişkinlikte çok çeşitli fiziksel, zihinsel ve ekonomik zorluklarla bağlantılıdır. Bu çalışmada mobbing ve siber mobbing, bir kişinin sürekli olarak bir veya daha fazla kişiden olumsuz eylemlere maruz kaldığını hissettiği ve bu eylemlere karşı kendini savunmanın zor olduğu bir durum olarak tanımlanmıştır. Bu olumsuz eylemler fiziksel (örneğin, dürtme) veya fiziksel olmayan (örneğin sözlü taciz) olabilir. Tek seferlik bir olay mobbing olarak tanımlanmaz (6). Bu tanımın hem geleneksel yüz yüze mobbing, hem de siber mobbing olarak bilinen çevrimiçi gerçekleştirilen olumsuz eylemleri içermektedir.

Mobbing, sıklıkla stresli ve kötü organize edilmiş çalışma ve yaşama koşullarıyla ilişkilidir. İş güvensizliği, fazla iş yükü, rol çatışması ve rol belirsizliği, örgütsel değişim ve işte özerklik eksikliği gibi iş ile ilgili problemler stres, belirsizlik ve mobbing için fırsatlar yaratabilmektedir (7). İşyeri kültürü üretkenliği, performansı ve rekabeti refahtan daha fazla vurgulayan bir yapıya sahip olduğunda, kuruluşlar mobbing davranışına göz yumabilir ve destekleyebilir bir yapıya bürünmektedir. Kapsamlı araştırmalar mobbing ile ilişkili faktörleri tanımlamış olsa da, siber mobbing ile ilişkili faktörler hakkında çok daha az şey bilinmektedir.

Eğitim bağlamında ise COVID-19 salgını, mobbing dinamiklerinin bağlamını kökten değiştirmiştir. Mart 2020'de dünya genelinde okullar kapanmaya ve uzaktan eğitime geçmeye zorlandıkça, yüz yüze etkileşimde

ani bir düşüş ve dijital teknoloji kullanımında çarpıcı bir artış olmuştur (8). Bu değişimle birlikte, siber mobbinge daha fazla maruz kalma potansiyeli de dahil olmak üzere, çocukların teknolojiye artan bağımlılığının sonuçları hakkında kamuoyu endişesi ortaya çıkmıştır (5). Gerçekten de, COVID-19'dan önceki araştırmalar, daha yüksek internet kullanım sıklığının artan gençlik siber mobbing ve siber mağduriyet raporlarıyla ilişkili olduğunu göstermiştir (10). Bu nedenle, medya kuruluşları, yüz yüze mobbing azalırken, siber mobbingin muhtemelen artacağı yönündeki beklentilerini dile getirmiştir. Okulların geleneksel işleyişindeki bu bozulma, mobbing ve siber mobbing ile yüz yüze eğitim arasındaki ilişkiyi incelemek için bir fırsat sunmaktadır.

Elektronik medyanın hem işyerinde hem dışarıda, hem de eğitimde kullanımı, teknolojinin iş ve iş dışı kullanımlarına artan ilgiyle bağlantılı olarak hızla büyümektedir. Dünya Bankası'na yönelik kapsamlı çalışmalara dayanarak, teknolojinin aracılık ettiği mobbing davranışına artan bir ilgi vardır. Siber mobbing, “bir fail tarafından çevrimiçi veya kablosuz iletişim teknolojisi ve cihazları aracılığıyla başlatılan uygunsuz, istenmeyen sosyal paylaşım davranışları” olarak tanımlanmaktadır (11).

Siber mobbing biçimleri arasında “anonim, hileli, agresif, istenmeyen mesajlar, söylentiler yayma, e-posta hesaplarına girme, tehditler, taciz, saldırılar, istenmeyen telefon aramaları, kötü niyetli, taciz edici mesajlar” yer almaktadır (12). Siber mobbing, geleneksel mobbing davranışı ile önemli ortak unsurlara sahiptir. Tekrarlanır ve incitcidir, yoğun olabilir; bir güç

dengesizliği içerir ve güçsüzlük duygusu yaratır (13). Bu açıdan aralarındaki temel fark, siber mobbingde teknolojinin kullanılmasıdır. Bununla birlikte, Geleneksel mobbing davranışı ile paylaşmadığı üç özellik nedeniyle siber mobbingin diğer mobbing türlerinden farklı ve potansiyel olarak daha zararlı olduğu iddia edilmiştir ve bu 3 özellik anonimlik potansiyeli, kamusalık ve erişimdir (13).

2020 yılının Mart ayında başlayan Covid-19 pandemisi ile mücadele kapsamında alınan önlemlerden birisi iş hayatının evlerden sanal olarak devam ettirilmesi ve okulların uzaktan eğitime dönmesi olmuştur. Bu durumda çalışan bireyler ve eğitim gören öğrenciler neredeyse 2 sene boyunca yüzyüze ortamda bulunmamış ve işlerini ve eğitimlerini internet üzerinden sürdürmüşlerdir. Bu durum, mobbing olarak bilinen ve yukarıda açıklanan davranış şeklinin siber mobbing olarak evrilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, pandemi döneminde değişen mobbing anlayışı ve siber mobbingin etkilerinin tartışılması ve anlaşılmasıdır.

2. Mobbingin Siber Mobbinge Dönüşmesi

Siber mobbing, çevrimiçi olarak veya elektronik cihazların kullanımı yoluyla gerçekleşen her türlü taciz veya zorbalıktır. Birçok farklı biçimde (sosyal medya platformları, metinler, uygulamalar ve e-postalar dahil) ortaya çıkabilir ve uygunsuz resimler yayınlamak, rahatsız edici mesajlar veya tehditler göndermek veya kişisel bilgileri çevrimiçi olarak ifşa etmekle tehdit etmek gibi davranışları içerebilir. Siber mobbing, çalışanların uzaktan

Siber Mobbing

çalışırken hala üretken olmalarını sağlamak için işverenler tarafından üstlenilen yüksek izleme ve değerlendirme nedeniyle çalışanın taciz edildiğini hissedebileceği mikro personel yönetimi biçimini de alabilir (14).

İşverenler, çalışanların çalışmak için harcadıkları süreyi izliyor olabilir ve bununla bağlantılı olarak, bir yöneticinin uzaktan çalışmayla ilgili sorunlarla nasıl ilgilendiğini etkileyen cinsiyet, ırk ve yaş hakkında bilinçsiz önyargılar olabilir.

İşyerinde yapılan mobbing ile karşılaştırıldığında, mobbing, işverenlerin araştırması için potansiyel olarak daha kolay olabilir. Siber mobbingin doğası gereği, olumsuz yorumların veya tehditlerin işverenler tarafından görülebileceği bir tür iz bulunmaktadır. Bununla birlikte, siber mobbing genellikle işyeri tabanlı mobbingden daha incelikli bir biçim alabilmektedir. Bazı durumlarda, kişi siber mobbingin kurbanı olduğunun farkında bile olmayabilir; örneğin, hakkında hiçbir şey bilmedikleri ve internette yayılan söylentilere konu olduklarında bu durum gerçekleşmiş olmaktadır (10).

Siber zorbalığı neyin oluşturduğunu anlamak, çoğu insan hala evden çalıştığından ve iş arkadaşları ile etkileşimlerin çoğu çevrimiçi olarak gerçekleştiğinden, artık her zamankinden daha önemli bir hale gelmiştir. Teknolojinin siber mobbing için bir araç olarak kullanılması ve iş ve ev hayatının bulanıklaşması, tacizin sadece mesai saatlerinde meydana gelmediği ve kişinin işten ayrılmasıyla tamamen bitmediği anlamına gelmektedir.

Siber Mobbing

İnternetin artan kullanımını ve erişimi, dünya çapında anlık fikir alışverişi ve iletişim sağlamaktadır. İnternetin sonuçlarının çoğu olumlu olmasına rağmen (örneğin, çevrimiçi eğitim, çevrimiçi alışveriş, çevrimiçi bankacılık), siber mobbing dahil olmak üzere birçok istenmeyen olumsuz sonuç ortaya çıkmıştır. Çok sayıda anketin yakın zamanda gözden geçirilmesi, gençler arasında siber mobbing ve siber mağduriyetin yaygınlık oranlarının önemsiz olduğunu bulmuştur (15). Yetişkin örnekleri için yaygınlık oranları daha az çalışılmış olsa da, işyerinde yetişkinler arasında siber mobbing üzerine yapılan bazı araştırmalar, yaygınlık oranlarının da endişe verici olduğunu ortaya koymuştur (16). Siber mobbing, geleneksel mobbingden daha az sıklıkta meydana gelmesine (17) ve siber mobbing suçun geleneksel mobbing suçuyla yüksek oranda ilişkili olmasına (18) rağmen, bu antisosyal davranışı tahmin etmede yer alan sayısız yordayıcıyı ve süreci daha iyi anlamak için hala haklılık payı vardır. Siber mobbing suçunun teorik belirleyicilerini daha iyi anlamak için ek çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle, mevcut araştırmanın odak noktası, toplumsal düzeydeki aksaklıklar yani, COVID-19 nedeniyle siber mobbingi teorik belirleyicilerinin değişip değişmediğini incelemektir.

Barlett, siber mobbing suçunun öngörücülerini test eden ampirik çalışmalara rehberlik etmek için bir teoriye ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur (19). Mantıklı Eylem Teorisi (20), Genel Gerilim Teorisi (21), Genel Saldırganlık Modeli (22) ve Sosyal Ekolojik Teori (23) siber mobbing suçunu tahmin etmek için kullanılmıştır. Ancak aynı modeller geleneksel

mobbingi tahmin etmek için de kullanılmıştır. Barlett'e göre, bu tür teorik uygulamanın neden sınırlı olduğuna ilişkin argüman, siber ve geleneksel mobbing arasında vurgulanmayan farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların siber zorbalığı net bir şekilde anlama ve uygun teoriler üretme yeteneğimizi ciddi şekilde sınırlayabileceğidir (24). Vandebosch ve Van Cleemput, bu iki zorbalık türü arasında birkaç temel farklılık olduğunu belirtmiştir (25). Birincisi, çevrimiçi dünyada fiziksel saldırganlık olasılığının tartışmalı olmasıdır. İkincisi, saldırgana yönelik anonimlik algıları, çevrimiçi dünyada muhtemelen kişiye göre daha yüksektir. Üçüncüsü, çevrimiçi dünyada gerekli olan mobbingin fiziksel olmayan doğası nedeniyle, kişinin fiziksel durumu önemsizdir. Son olarak, diğer risk davranışlarında olduğu gibi, kilit bir tahmin edici de erişimdir. Uyuşturucuya erişmeden uyuşturucu bağımlısı olmak imkansızdır. Benzer şekilde, yeterli zamanı ve internete bağlı cihazlara erişimi olmayan birine siber mobbing yapmak neredeyse imkansızdır.

3. Pandemi Döneminin Siber Mobbing Üzerindeki Etkileri

COVID-19 pandemisinin siber mobbing davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi, çok yeni bir süreç olmasından ötürü yeterli araştırmacı tarafından yapılmamıştır. Siber mobbing, incelenmesi gereken önemli bir faktördür. Çalışmada gözlemlenen siber mobbing değişikliklerine birçok değişiklik katkıda bulunabilir. Okul öncesi eğitimden lisans ve lisansüstü kurumlara kadar birçok okulun sınıflarını tamamen uzak bir

ortama taşınması gibi ağır kısıtlamalar, muhtemelen strese neden olmuş, eskisinden daha fazla çevrimiçi zaman geçirilmiş, daha fazla izole edilmiş, ortak iş yerlerinden uzakta kalınmış ve bu faktörlerin herhangi birinin birleşimi (örneğin, çevrimiçi zaman ile izolasyon) de tecrübe edilmiştir.

Pandemi öncesi ve sırasında siber mobbing davranışını inceleyen verileri karşılaştırıldığında sonuçlar, (26) Siber mobbing modelinin dört bileşeninden (anonimlik algıları, BI-MOB, siber mobbing tutumları ve siber mobbing davranışı) anonimlik algılarının önemli ölçüde değiştiğini ve pandemi döneminde derecelendirmelerin arttığını göstermektedir. Pandemi hala topluma zarar verdiğinden ve yapılan araştırmalara göre siber mobbing suçunu daha da kötüleştirebilecek yeni veya devam eden kısıtlamalar potansiyeli bulunduğundan dolayı konu ile ilgili çalışmaların genişletilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bulgular, siber zorbalık sıklığının ve süreçlerinin COVID-19 öncesi ve orta dönemleri arasında farklılık gösterdiğini öne sürmektedir (27, 28, 29). COVID-19 küresel salgınının bir işlevi olarak siber mobbing suçunda farklılıklar beklemek için en az iki temel neden olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak, araştırmalar stres ve kaygının arttığını göstermiştir (30). Stres ve kaygı kendilerini davranışsal olarak sayısız şekilde gösterebilir ve araştırmalar, stres ile siber mobbing suçu arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir (27). İkincisi, daha fazla erişim daha fazla riski de beraberinde getirmektedir. Bireyler, normalden daha fazla çevrimiçi zaman geçirmişler ve araştırmalar, İnternet kullanımının siber

mobbing suçuyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir (31). Mevcut araştırmalar, stresi veya çevrimiçi harcanan zamanı ölçmese de, bu tür değişkenler de açıklayıcı bir gerekçe sunmak için önemli değişkenlerdir.

Yapılan alanyazın taramasından edinilen bulgular, temel ve uygulamalı siber mobbing uzantılarına sahiptir. İlk olarak, bu bulgular, siber mobbingin nasıl işlediğini yöneten teorik varsayımların değiştirilebilir görüldüğünü göstermektedir. Siber mobbingin, toplumsal sorunlara (yani COVID-19) dayalı olarak değişen, pozitif olarak güçlendirilmiş öğrenmeyle yan yana gelen önceki deneyimlerin bir işlevi olduğunu savunulmaktadır (19,24). Uygulamalı bir perspektiften bakıldığında, bu bulgular, siber mobbing müdahale çabalarının, ani toplumsal değişimlerin siber mobbing davranışını nasıl etkileyebileceğini dikkate alması gerektiğini göstermektedir.

ABD'deki çevrimiçi arama verilerini kullanarak yapılan bir araştırmada, COVID-19 salgını sırasında ülke çapında ilk yüz yüze mobbing ve siber mobbing önlemleri ile alakalı bir sonuç bulunmuştur (32). Sonuçlar, pandemiden etkilenen okul yıllarında hem yüz yüze mobbingin hem de siber mobbingin önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Siber mobbingdeki azalma, pandemi sırasında gençler internette daha fazla zaman harcadıkça artacağı korkularının aksine, özellikle dikkat çekicidir. Bununla birlikte, her iki mobbing biçiminin de azalması, siber mobbingin yüz yüze olandan güçlü bir şekilde ilişkili olduğuna ve öncelikle farklı bir ortam aracılığıyla uygulanan yüz yüze mobbingi yansıttığına dair önceki kanıtlarla tutarlıdır (33).

Okulların uzaktan öğrenmeye geçişlerinin, her iki mobbing biçimindeki bu düşüşün büyük olasılıkla önemli bir açıklaması olduğu gösterilmektedir. Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre daha fazla okulun yüz yüze eğitime yeniden başladığı alanlar, pandemi öncesi mobbing arama seviyelerine daha fazla geri dönüş yapmıştır (32). Bu sonuçlara dayanarak, yüz yüze eğitime tam dönüşün, okul yılı boyunca pandemi öncesi mobbing seviyelerine tam bir dönüşe yol açmayacağını söylemek mümkündür. Bu, yüz yüze bir seçenek sunan okullarda bile, tüm öğrencilerin bu seçeneği kullanmayı seçmemiş olması kaynaklanabilir. Tamamen veya kısmen uzak kalanlar, çeşitli şekillerde mobbinge maruz kalma konusunda uzaktan öğrenmenin görünür koruyucu etkilerinden yararlanmaya devam etmiş olabilir. Siber mobbing oranlarının yaz aylarında normal düşük yaz oranlarına göre arttığı bulgusu, pandemi sırasında siber zorbalıktaki genel düşüşün yüz yüze eğitimdeki azalmayla bağlantılı olduğunu da ortaya koymaktadır. Pandeminin öğrencilerin ruh sağlığına büyük ölçüde zarar vereceğine dair erken endişeler (34), bu tür önlemlerde tartışmasız küçük artışlar öneren sonraki verilerle kısmen ancak tam olarak desteklenmemiştir (35). Hatta bazı anketler, ergenlerin önemsiz olmayan bir bölümünün, okulların kapanması sırasında ruh sağlıklarının iyileştiğini tanımladığını öne sürmektedir (36). Akranlardan zorla tecrit, mobbingin kurbanları ve hatta faileri olacak kişiler için faydalı mesafe, maske takma ve öğrencilerin farklı sınıflarda birbirine karışmasını azaltma girişimleri gibi halk sağlığı önlemleri, öğrencilerin başka türlü

deneyimleyebilecekleri etkileşimlerin sayısını önemli ölçüde kısıtlamış ve yetişkin gözetiminin miktarını artırmıştır. Bu tür önlemler, öğrencilerin öğle yemeği, teneffüs ve sınıflar arası hareket dahil olmak üzere büyük gruplar halinde birbirleriyle geçirdikleri yapılandırılmamış ve denetimsiz zaman miktarını büyük olasılıkla azaltmıştır. Bu tür yapılandırılmamış zaman ve mekanlar, genellikle öğrencilerin kendilerini en az güvende hissettikleri ve mobbing ile karşılaşma olasılıklarının en yüksek olduğu yerlerdir (37). Pandeminin kolektif deneyimi, okul personelinin farkındalığını ve öğrencilerin sosyal-duygusal refahına karşı duyarlılığını da artırmış olabilir. Örneğin, okul personeli, pandemi sırasında kamu medyası tarafından vurgulanan, belirli mobbing biçimlerine daha kolay katılmış ve bunlara değinmiş olabilir. Birlikte ele alındığında, incelenen araştırmalar özellikle ABD'deki okulların mobbingin pandemi öncesi zamanların yüksek seviyelerine dönmesini engellemek için çıkarılacak yapıcı dersler bulabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Mobbing, daha az güçlü bir kişinin daha güçlü bir kişi tarafından tekrarlanan psikolojik veya fiziksel baskısı olarak tanımlanır (38). Çevrimiçi iletişimin yükselişiyle birlikte, mobbingin dinamikleri, fiziksel sınırların ötesine geçerek “siber mobbing” olarak adlandırılan dijital alana taşınmıştır. Siber mobbing, coğrafi kısıtlamalara rağmen kullanıcıları hedef alan odaklı istismar yüz yüze olmaktan ileri aşamalara geçtiğinden, giderek

Siber Mobbing

yaygınlaşmıştır. Siber mobbing mağdurları, cep telefonları, video kameralar, e-postalar ve web sayfaları gibi çeşitli kaynaklar aracılığıyla hedeflenebilir. Siber zorbalık, çevrimiçi istismar durduktan sonra bile mağdurların %32'si stres belirtileri ve mağdurların %38'i duygusal sıkıntı yaşadığını bildirmiştir (39). Özellikle pandemi dönemi ile birlikte geleneksel mobbing anlayışının değişmesi ve siber mobbingin önem kazanması söz konusu olmuştur. Bu çalışmada araştırıldığı üzere, siber mobbing, özellikle pandemi döneminde, yetişkinler üzerinde çok daha büyük etkilere sahip olmuş ve etkisini arttırmıştır. Fakat bu durum, okul gibi alanlarda aktif hayat süren ergenler ve gençlerin uzaktan eğitime geçmesi ile birlikte yükselme yerine bir azalma eğilimi göstermiştir. Sosyal hayattan uzaklaşıp, alışkın olmadıkları bir yaşam biçimine geçiş yapmak zorunda kalan ergen ve çocuklarda durumun tam tersi olması beklenirken, yapılan anket ve çalışmalar bu ortamlardaki siber mobbing oranlarında düşüş kaydetmiştir. Konu hakkında henüz Türkiye'de yapılmış bir çalışma yoktur. Mobbing gibi bir kişinin psikolojisini önemli ölçüde etkileyen; ve hatta intihara teşebbüse kadar gidebilen önemli bir konu ile alakalı çok daha fazla araştırma yapılması, bu durumun çözülmesi ve farklı çözüm yolları bulunabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Van Heugten, K. (2013). Resilience as an underexplored outcome of workplace bullying. *Qual. Health Res.* 23, 291–301.
2. Glambek, M.; Matthiesen, S.; Hetland, J.; Einarsen, S. (2014). Workplace bullying as an antecedent to job insecurity and intention to leave: A 6 month prospective study. *Hum. Resour. Manag. J.*
3. Wang, J., T. R. Nansel, & R. J. Iannotti (2011). Cyber and traditional bullying:Differential association with depression. *Journal of adolescent health* 48(4), 415- 417.
4. Kowalski, R. M. and S. P. Limber (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of adolescent health* 53(1), S13–S20.
5. Van Geel, M., P. Vedder, & J. Tanilon (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: a meta-analysis. *JAMA pediatrics* 168(5), 435–442.
6. Lutgen-Sandvik, P.; Tracy, S.J.; Alberts, J.K. (2007). Burned by bullying in
in
the american workplace: Prevalence, perception, degree and impact. *J. Manag. Stud.* 44, 837–862.
7. Sweeney, P. (2007). Organizational chaos and relative powerlessness: Breeding ground for bullies? *Acad. Manag. Perspect.* 21, 77–78.
8. Koeze, E. and N. Popper (2020, 7 Nisan). The virus changed the way we internet. *The New York Times*.
9. Sparks, S. (2020, 22 Temmuz). Cyberbullying, mental health, and other school safety takeaways for school reopening. *Education Week*.

10. Kowalski, R. M., S. P. Limber, and A. McCord (2019). A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior* 45, 20–32.
11. Piotrowski, C. (2012). From workplace bullying to cyberbullying: The enigma of e-harassment in modern organizations. *Organ. Dev. J.* 30, 43–52.
12. Grigg, D.W. (2010). Cyber-aggression: Definition and concept of cyberbullying. *Aust. J. Guid. Couns.* 20, 143–156.
13. Lawrence, F.J. (2015). *Prevalence and Consequences of Negative Workplace Cyber Communications in the Australian Public Sector*; Queensland University of Technology: Brisbane, Australia.
14. Giumetti, G.W.; McKibben, E.S.; Hatfield, A.L.; Schroeder, A.N.; Kowalski, R.M. (2012). Cyber incivility at work: The new age of interpersonal deviance. *Cyberpsychol. Behav. Soc. Netw.* 15, 148–154.
15. Selkie, E. M., Fales, J. L., & Moreno, M. A. (2016). Cyberbullying prevalence among US middle and high school-aged adolescents: A systematic review and quality assessment. *Journal of Adolescent Health*, 58(2), 125–133.
16. Forssell, R. (2016). Exploring cyberbullying and face-to-face bullying in working life – Prevalence, targets and expressions. *Computers in Human Behavior*, 58, 454–460.
17. Olweus, D. (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 520–538.
18. Kowalski, R. M., Morgan, C. A., & Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, 33(5), 505–519.
19. Barlett, C. P. (2017). From theory to practice: Cyberbullying theory and its application to intervention. *Computers in Human Behavior*, 72, 269–275.
20. Azjen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Prentice-Hall.

- 21 Agnew, R. (1992). Foundation for a General Strain Theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47–87.
- 22 Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 27–51.
- 23 Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- 24 Barlett, C. P. (2019). *Predicting cyberbullying: Research, theory, and intervention*. Academic Press.
- 25 Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(4), 499–503.
- 26 Barlett, C. P., & Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(2), 123–135.
- 27 Garaigordobil, M., & Machimbarrena, J. M. (2019). Victimization and perpetration of bullying/cyberbullying: Connections with emotional and behavioral problems and childhood stress. *Psychosocial Intervention*, 28(2), 67–73.
- 28 Gratz, K. L., Tull, M. T., Richmond, J. R., Edmonds, K. A., Scamaldo, K. M., & Rose, J. P. (2020). Thwarted belongingness and perceived burdensomeness explain the associations of covid-19 social and economic consequences to suicide risk. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 50, 1140–1148.
- 29 Twenge, J. M., & Joiner, T. E. (2020). U.S. census bureau-assessed prevalence of anxiety and depressive symptoms in 2019 and during the 2020 covid 19 pandemic. *Depression and Anxiety*, 37, 954–956.
- 30 Boals, A., & Banks, J. B. (2020). Stress and cognitive functioning during a pandemic: Thoughts from stress researchers. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), 255–S257.

- 31 Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073–1137.
- 32 Ford, T., A. John, and D. Gunnell (2021). *Mental health of children and young people during pandemic*. *BMJ (Clinical Research ed.)* 372, n614–n614.
- 33 Modecki, K. L., J. Minchin, A. G. Harbaugh, N. G. Guerra, & K. C. Runions (2014). Bullying prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health* 55(5), 602–611.
- 34 Golberstein, E., H. Wen, and B. F. Miller (2020, 09). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) and Mental Health for Children and Adolescents. *JAMA Pediatrics* 174(9), 819–820.
- 35 Kemper, A. R., C. A. Hostutler, K. Beck, C. A. Fontanella, and J. A. Bridge (2021). Depression and suiciderisk screening results in pediatric primary care. *Pediatrics*.
- 36 Leeb, R. T., R. H. Bitsko, L. Radhakrishnan, P. Martinez, R. Njai, and K. M. Holland (2020). Mental health–related emergency department visits among children aged 18 years during the covid-19 pandemic—united states, january 1–october 17, 2020. *Morbidity and Mortality Weekly Report* 69(45), 1675.
- 37 Vaillancourt, T., H. Brittain, L. Bennett, S. Arnocky, P. McDougall, S. Hymel, K. Short, S. Sunderani, C. Scott, M. Mackenzie, et al. (2010). Places to avoid: Population-based study of student reports of unsafe and high bullying areas at school. *Canadian Journal of School Psychology* 25(1), 40–54.
- 38 Farrington, D. P. (1993). Understanding and Preventing Bullying. *Crime and Justice* 17, 381–458.
- 39 Michele, L. Y., Mitchell, K. J., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2006). Examining Characteristics and Associated Distress Related to Internet Harassment: Findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics* 118, 4, 1169–1177